

Dlaczego ludzie wierzą w bzdury i co możemy na to poradzić?

Marta Kostecka

Nauczycielka konsultantka ds. nauczania języka polskiego

ZCDN w Szczecinie

„Kiedy wszyscy wokół ciebie równiuteńko idą
Przyjacielu ty bądź uprzejmy mieć wątpliwość
I kiedy bronisz prawdy, mając ją za jedynie prawdziwą
Ty bądź uprzejmy mieć wątpliwość”¹.

ŁONA

Wprowadzenie

John Dewey, prekursor ruchu edukacyjnego na rzecz nauczania myślenia krytycznego, w swojej książce *Demokracja i wychowanie* napisał: „Wszystko, co szkoła może i powinna zrobić dla uczniów, to rozwinąć umiejętność myślenia”². Jego praca edukacyjna przebiegała zgodnie z opisanymi przez niego następującymi etapami myślenia krytycznego:

- napotkanie trudności (jakiś problem życia codziennego),
- określenie jej istoty przez obserwację i gromadzenie danych,
- pojawienie się przypuszczalnych rozwiązań,
- racjonalne analizowanie rozwiązań pod kątem konsekwencji,
- wybór rozwiązania.

Schemat jest na tyle uniwersalny, że nadaje się do wykorzystania w nauczaniu wszystkich przedmiotów szkolnych, do wdrażania dowolnych treści nauczania. To, co wyróżniało model pracy Deweya, to fakt, że każdorazowo wymagał osadzenia analizowanego problemu

¹ Łona, Webber, *Miej wątpliwość*.

² J. Dewey, *Demokracja i wychowanie: wprowadzenie do filozofii wychowania*, Wrocław 1972.

w codzienności, nawiązania do tego, z czym uczniowie rzeczywiście mają szansę się spotkać w realnym życiu.

W edukacji mamy do czynienia z licznymi barierami utrudniającymi myślenie krytyczne. Takie przykładowe bariery to różne niekompetencje:

- poznawcza,
- emocjonalno-motywacyjna,
- osobowościowa,
- kulturowa,
- polityczna,
- środowiskowa,
- edukacyjna.

Kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia jest nierozłącznie związane z wyposażaniem uczennic i uczniów w kompetencje edukacyjne i społeczne.

Pułapki myślenia

4 lutego 1999 Amadou Bailo Diallo, 23-letni Gwinejczyk, został zabity na Bronxie przez 4 nieumundurowanych policjantów. Diallo był nieuzbrojony w momencie postrzelenia. Oddano do niego łącznie 41 strzałów. Powodem zabójstwa były uprzedzenia rasowe – policjanci automatycznie założyli, że skoro mężczyzna jest ciemnoskóry, to jest poszukiwanym przez nich przestępcą. W rzeczywistości mężczyzna pracował jako sprzedawca uliczny, a wieczorami uczył się do egzaminów, żeby dostać się do college'u. Nigdy nikogo nie skrzywdził.

Każdemu i każdej z nas zdarza się ulec stereotypowi lub ocenić coś powierzchownie. Spowodowane jest to faktem, że z dwu rodzajów myślenia, myślenie szybkie jest dla naszych mózgów wygodniejsze. Píše o tym Daniel Kahneman w książce *Pułapki myślenia*³.

³ D. Kahneman, *Pułapki myślenia: o myśleniu szybkim i wolnym*, Poznań 2012.

Myślenie szybkie – działa w sposób automatyczny, bez wysiłku, nie mamy przy nim poczucia świadomej kontroli. Ten mechanizm myślenia uruchamia się bardzo często: kiedy oceniamy, że jeden przedmiot jest dalej niż drugi, kiedy obliczamy działanie $2+2$, kiedy wykrywamy emocje w czyimś głosie, gdy odczytujemy wyrazy na billboardach lub kiedy oceniamy jakąś osobę na podstawie pierwszego wrażenia.

Myślenie wolne – charakterystyczne dla działań wymagających umysłowego wysiłku, na przykład skomplikowanych wyliczeń; wiąże się z poczuciem skupienia, swobodnego wyboru oraz świadomego, kontrolowanego działania. Na tryb myślenia wolnego przechodzimy się, kiedy np. wsłuchujemy się w słowa konkretnej osoby w tłumie, pilnujemy własnego zachowania w towarzystwie, liczymy, ile jest przecinków w tekście, podejmujemy decyzję o wyborze studiów.

Uczulajmy naszych uczniów i uczennice, by starali się świadomie uruchamiać myślenie wolne w każdej sytuacji.

Błędy poznawcze

Błędami poznawczymi nazywamy wszelkie nieracjonalne sposoby postrzegania rzeczywistości. Jest ich mnóstwo i obserwujemy je u wszystkich ludzi, którzy popełniają je oczywiście nieświadomie. Wpływają one na poglądy, podejmowane decyzje, a nawet na sposób prowadzenia badań naukowych.

Wybrane błędy poznawcze⁴

Cherry Picking – dobieranie dowodów lub danych statystycznych w taki sposób, aby przedstawione informacje zgadzały się z przekonaniem osoby, która się tym zajmuje.

Efekt aureoli – tendencja do wpływania oceny jednej cechy osoby (np. urody) na ocenę innych jej cech (np. kompetencji).

⁴ Lista błędów poznawczych [online]. Wikipedia : wolna encyklopedia, 2021-11-30 18:15Z [dostęp: 2022-04-06 09:52Z]. Dostępny w Internecie: [//pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Lista_b%C5%82%C4%99d%C3%B3w_poznawczych&oldid=65488414](https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Lista_b%C5%82%C4%99d%C3%B3w_poznawczych&oldid=65488414)

Efekt pewności wstecznej – nazywany efektem „wiedziałem-że-tak-będzie”; ocenianie przeszłych wydarzeń jako bardziej przewidywalnych niż rzeczywiście były.

Efekt przekonania – ocenianie poprawności argumentacji na podstawie zgodności konkluzji z własnymi opiniami, zamiast na podstawie faktycznej logiczności argumentów.

Ignorowanie prawdopodobieństwa – tendencja do ignorowania zasad rachunku prawdopodobieństwa przy podejmowaniu decyzji w niepewnych sytuacjach.

Podstawowy błąd atrybucji – tendencja do tłumaczenia sukcesów i porażek innych ludzi wyłącznie ich cechami, przy ignorowaniu czynników zewnętrznych (środowiska).

Samospełniająca się przepowiednia – nieświadome wykonywanie działań doprowadzających do efektów wcześniej uznanych za najbardziej prawdopodobne.

Skrzywienie zawodowe – tendencja do oceniania rzeczy z punktu widzenia swojej profesji, z ignorowaniem szerszego punktu widzenia.

Złudzenie ponadprzeciętności – tendencja do zakładania przy dowolnej ocenie, że samemu jest się powyżej średniej.

Błędy poznawcze w mediach społecznościowych

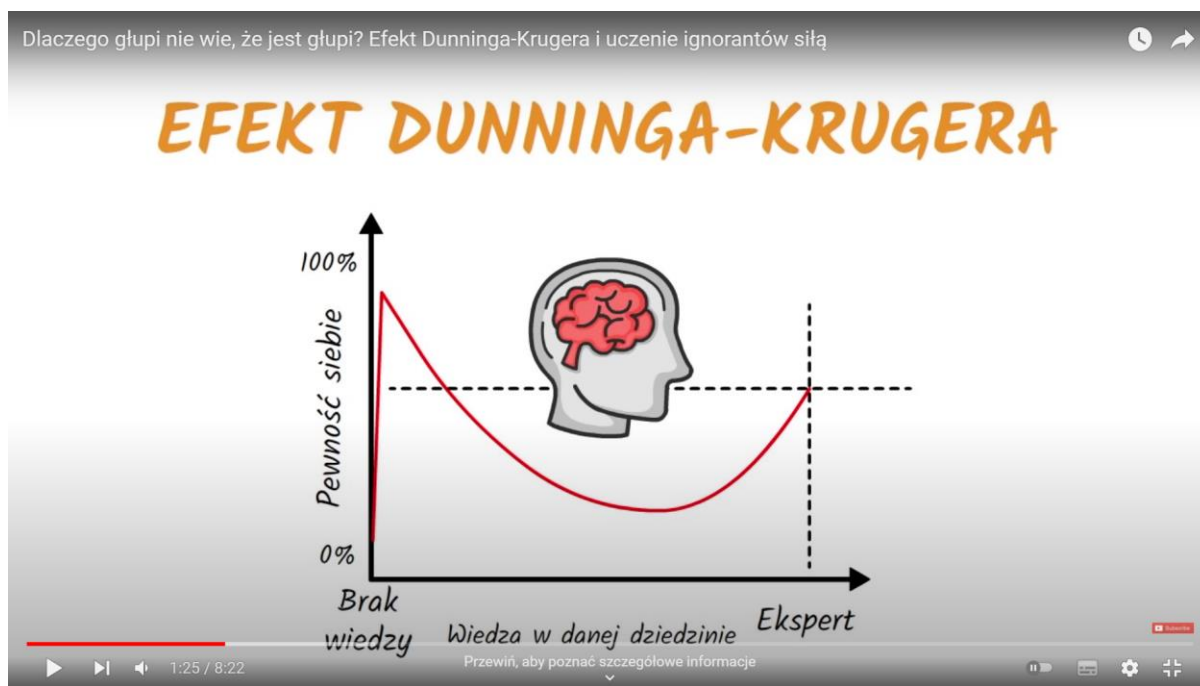
Efekt Dunniga-Krugera

Osoby o niskich kwalifikacjach przeceniają swoją wiedzę i umiejętności. Im mniejsza wiedza, tym wyższy poziom oceny swoich kompetencji. Potwierdzają to liczne badania.

Eksperti w danej dziedzinie z kolei mocno swoje kompetencje zaniżają. Uważają, że skoro dla nich coś było łatwe, to prawdopodobnie będzie łatwe również dla innych, więc nie dokonali niczego niesamowitego. Poza tym, jeżeli znamy się na jakiejś dziedzinie, to zdajemy sobie sprawę coraz mocniej z tego, jak wiele w danej dziedzinie jeszcze nie wiemy.

Najlepiej jest to widoczne w dyskusjach internetowych. Komentarze zdominowane są przez niekompetentne osoby pewne swoich racji i całkowicie zagłuszają pojedyncze, wyważone głosy ekspertów.

[Film](#) ilustrujący Efekt Dunninga-Krugera

Lajki i komentarze

W mediach społecznościowych o popularności tekstu świadczy liczba reakcji i komentarzy. Niestety także i tutaj łatwo o błąd poznawczy – zakładamy, że jeżeli artykuł na portalu lub wpis na mediach społecznościowych ma wiele reakcji i wzbudza liczne dyskusje, to świadczy to o jego jakości. Tymczasem niekoniecznie tak jest, gdyż chętniej, po prostu, wypowiadają się osoby niekompetentne. Ponadto teksty pisane w celu wzbudzenia emocji często wywołują większe zainteresowanie niż teksty merytoryczne.

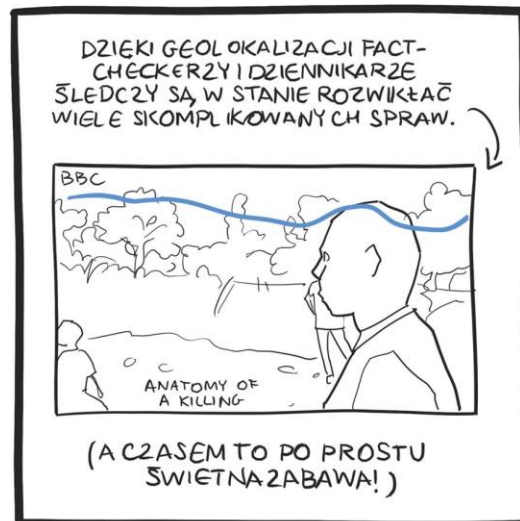
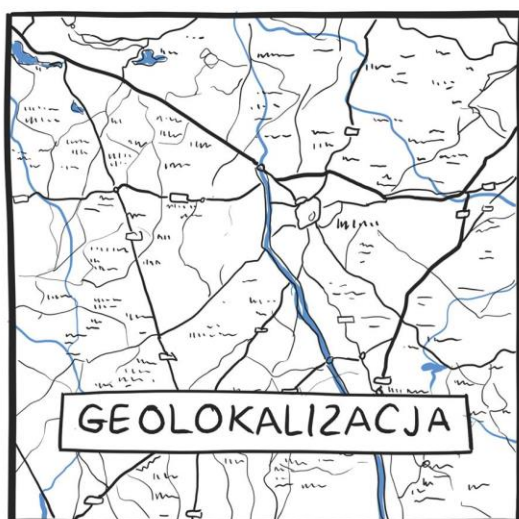
Nie sugerujmy się więc liczbą lajków i komentarzy, oceniając poziom tekstu.

Nie wierz we wszystko, co czytasz

Mottem zajęć z uczniami poświęconych krytycznemu myśleniu mogą być słowa znanego szczecińskiego rapera, które stały się mottem niniejszego tekstu:

„Kiedy wszyscy wokół ciebie równiuteńko idą
Przyjacielu ty bądź uprzejmy mieć wątpliwość
I kiedy bronisz prawdy, mając ją za jedynie prawdziwą
Ty bądź uprzejmy mieć wątpliwość”

ŁONA

Narzędzia edukacyjne wspierające naukę krytycznego myślenia i rozsądnego korzystania z informacji

Kampania [Nie bądź botem. Włącz myślenie!](#), realizowana przez stowarzyszenie Demagog w ramach projektu „Fakty w debacie publicznej”, obejmuje serię filmów edukacyjnych z ambasadorami kampanii i jest połączona z grą [Fajnie, że wiesz!](#) oraz platformą edukacyjną Demagoga.

Gry edukacyjne

[Bad News](#) – gracz wciela się w rolę twórcy fake newsów, stając się czarnym charakterem internetu, i dla własnych korzyści bez skrupułów rozprzestrzenia nieprawdziwe treści. W tej grze liczy się zdobycie jak największego grona obserwujących. Trzeba jednak sprawdzać wskaźniki swojej wiarygodności. Jeśli gracz przesadzi z kłamstwami, traci ją, opuszczają go fani i przegrywa.

[Fajnie, że wiesz!](#) polega na rozwiązywaniu quizów z wybranych kategorii tematycznych. Rolą gracza jest ustalenie, co jest fake newsem na podstawie prawdziwych przykładów z internetu.

Materiały i scenariusze

[Zrozum.org](#) – działania w ramach projektu obejmują: szkolenia z krytycznego myślenia, webinaria i repozytorium, w którym znajdują się materiały edukacyjne, artykuły i scenariusze do pracy z młodzieżą i dorosłymi.

[Platforma wiedzowa](#) Demagoga to scenariusze, raporty i materiały edukacyjne.

Warto obejrzeć

[Krótki film o prawdzie i fałszu](#)

[Dlaczego ludzie wierzą w „głupoty”?](#)

[Aksamitne Kłamstwa – reportaż \(official\)](#)

Kanał [Stowarzyszenie Demagog – YouTube](#) oferuje wiele filmów edukacyjnych i nagrania webinarów na temat fake newsów i dezinformacji.

[Popęlnianie błędów – dlaczego jest ważne?](#) – krótkie nagranie o tym, w jaki sposób zaktywizować na zajęciach dzieci i młodzież, m.in. poprzez świadome i kontrolowane popełnianie błędów. Kluczowe dla nauczyciela jest wówczas to, by uczniowie i uczennice wychwycili błąd i skorygowali go.

[Jak wykorzystać fake newsy w pracy z dziećmi?](#) – krótki film, w którym Piotr Szwed, łódzki polonista, mówi o tym, w jaki sposób zaktywizować na zajęciach dzieci i młodzież, m.in. poprzez wykorzystanie fake newsów.

[FAKE NEWS – jak nie dać się oszukać](#) – krótka animacja edukacyjna

Netografia

E-publikacje

[Perypetie informacji w internecie. Przewodnik](#)

[Miniwprowadzenie do myślenia krytycznego](#)

Artykuły

[Błędy poznawcze, czyli co prowadzi do publicznej głupoty](#)

[Jak lajki i komentarze wpędzają nas w błędy poznawcze](#)

[Efekt Krugera-Dunninga, czyli nie wiem, że nic nie wiem | Blog o marketingu internetowym](#)

[Artur Jabłoński](#)

[Czego nie dowiesz się z Google i Facebooka – Paweł Tkaczyk](#)

[Bańki informacyjne, alternatywny Internet i próby definicji wolności słowa – Sektor 3.0](#)

[Potwierdzone \(dez\)info, czyli jak weryfikować informacje w dobie mediów](#)

[społecznościowych? – Sektor 3.0](#)

Bibliografia

Bergstrom C., West J., *Myśl krytycznie i nie daj sobie wcisnąć kitu*, Feeria, 2021.

Czaja-Chudyba I., *Myślenie krytyczne w kontekstach edukacji wczesnoszkolnej – uwarunkowania nieobecności*, Wydawnictwo naukowe UP, Kraków 2013.

Kahneman D., *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, Media Rodzina, cop. 2012

Pedagogika medialna. Wydanie nowe, red. B. Siemienicki, PWN, 2021.

Wasilewska-Kamińska E., *Myślenie krytyczne jako cel kształcenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2016.

Zapraszamy do korzystania z [materiałów online polecanych przez uczestników](#) warsztatów zorganizowanych w ramach projektu #PytamSprawdzamKlikam!

Ten utwór jest dostępny na [licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe](#).